

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.985

DOI 36919/3041-1149(Print).5.2024.119-124

А. О. Антошук,*кандидат юридичних наук, доцент,**завідувач кафедри криміналістики та судової медицини**email: antoshchuk2015@gmail.com***ORCID 0000-0002-5088-4372;****О. М. Богатирчук,***аспірант кафедри криміналістики та судової медицини**email: Bogaaleksandr993@gmail.com***ORCID 0009-0008-7012-8540;****К. А. Танчик,***аспірант кафедри криміналістики та судової медицини,**Національна академія внутрішніх справ**email: t_kamila@ukr.net***ORCID 0009-0005-0751-5861****ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ
ЗЕМЛЕВИКОРИСТАННЯ, ОХОРОНИ НАДР,
АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ**

У статті звернута увага на те, що розслідування будь-якої категорії кримінальних правопорушень вимагає належної компетентності слідчих, особливої тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а зокрема огляду місця події. Зосереджено увагу на тому, що в аналізованих кримінальних провадженнях місцем події може бути як місце підготовки безпосереднього вчинення протиправного діяння, так і конкретне місце або ділянка місцевості, де здійснювалося зберігання знарядь учинення кримінального правопорушення, видобутих корисних копалин, бурштину-сирицю, затримання правопорушників та ін.

Зазначено, що огляду місцевості забрудненого об'єкта передуює складання планів проведення огляду, здебільшого як схем, на яких відображають джерела виникнення забруднення, вузлові зони проведення огляду, рельєфні особливості, концентрацію забруднюючої речовини в рельєфних зонах, кількість і місце розташування уражених рослин і тварин, межі проведення огляду.

Визначено основні завдання, які вирішує слідчий під час проведення огляду земельної ділянки в разі виявлення фактів забруднення або псування земель (ст. 239 КК України), незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1 КК України), незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК України), безгосподарського використання земель (ст. 254 КК України).

Акцентовано увагу на тому, що під час огляду місця події у розглянутій категорії проваджень доцільно залучати осіб, які володіють спеціальними знаннями у сфері охорони та використання земель, а також у сфері екології. Залучення до проведення огляду місцевості відповідних спеціалістів у зазначеній категорії кримінальних проваджень дає змогу визначити джерело виникнення забруднення, встановити межі та подальші напрями його поширення, з'ясувати наявну екологічну небезпеку для цієї місцевості з урахуванням її географічних і геологічних особливостей, вжити заходів щодо припинення подальшого шкідливого впливу на природні об'єкти.

З урахуванням місця події в розглядуваній категорії кримінальних проваджень приділена увага залученню безпілотних літальних апаратів і використання з їх допомогою методу аерофотозйомки під час огляду місця події.

Ключові слова: розслідування, кримінальне провадження, слідчі (розшукові) дії, довкілля, землевикористання, охорони надр, атмосферне повітря, слідчий огляд, огляд місця події.

Постановка проблеми та її актуальність. Розслідування будь-якої категорії кримінальних правопорушень вимагає належної компетентності слідчих, особливої тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а зокрема огляду місця події, який займає основне місце в розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря. Весь обсяг інформації, отриманий під час огляду місця події за фактом учинення кримінального правопорушення, вчиненого в сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря (місце безгосподарського використання земель, їхнього забруднення або псування, незаконного заволодіння ґрунтовим покривом земель, землями водного фонду, місце незаконного видобування корисних копалин та ін.), є основним джерелом визначення напрямів розслідування, висунення основних версій про подію, особу злочинця, планування подальших слідчих (розшукових) дій, способів процесуального отримання інформації для підтвердження / спростування окремих версій. Саме тому виникає потреба в дослідженні проблематики огляду місця події в розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою проблем розслідування окремих протиправних діянь, розміщених у розділі VIII КК України «Кримінальні правопорушення проти довкілля», на монографічному рівні займалися: О. К. Галицька, Н. В. Ігнатченко, С. О. Книженко, Л. В. Кондратюк, Л. Ю. Крігер, О. В. Одерій, А. В. Пастух, Р. Р. Романенко. Проте питання огляду місця події за фактом кримінального правопорушення, вчиненого в сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря, не було предметом наукового дослідження, що створює певні труднощі в практиці розслідування таких кримінальних правопорушень. Зазначені обставини обумовили вибір теми наукової статті, яка залишається актуальною та потребує наукового вивчення.

Метою статті є з'ясування особливостей проведення огляду місця події в кримінальних правопорушеннях, учинених у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря.

Виклад основного матеріалу дослідження. Огляд місця події – це слідча (розшукова) дія, мета якої полягає в дослідженні матеріальної обстановки місця події за допомогою безпосереднього особистого її сприйняття слідчим, іншими учасниками огляду з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення й інших речових доказів, з'ясування механізму події та інших обставин, що мають значення для провадження [1].

В аналізованих кримінальних провадженнях місцем події може бути як місце підготовки, безпосереднього вчинення протиправного діяння, так і конкретне місце або ділянка місцевості, де здійснювалося зберігання знарядь учинення кримінального правопорушення, видобутих корисних копалин, бурштину-сирцю, затримання правопорушників тощо.

Тактично проведення огляду передбачає виділення на місцевості, де вчинено діяння, вузлових зон та напряму огляду. Виділення вузлових зон проведення огляду може стосуватися, наприклад, забруднених нафтою земель у межах її витoku та просочення в ґрунти на різних ділянках, трупів тварин та уражених рослин. Адже, як слушно зазначає І. С. Тальянчук, через встановлення їхньої віддаленості від епіцентру події (витoku забруднюючої речовини) спеціалісти можуть встановити не лише часові межі, а й межі розповсюдження забруднення. Також упродовж огляду місцевості спеціалісти відбирають проби води, повітря, ґрунту насамперед у вузлових місцях, де знайдені загиблі й уражені тварини та рослини [3, с. 114–115].

Варто зазначити, що огляду місцевості забрудненого об'єкта передуює складання планів проведення огляду, здебільшого як схем, на яких відображають джерела виникнення забруднення, вузлові зони проведення огляду, рельєфні особливості, концентрацію забруднюючої речовини в рельєфних зонах, кількість і місце розташування уражених рослин і тварин, межі проведення огляду. Схеми складають у масштабі з використанням компасу. Усі зроблені помітки, позначки,

абревіатури спеціалісти розшифровують у певних місцях схеми. Плани, схеми, складені спеціалістами, долучають до протоколу огляду місця події [3, с. 114–115].

У разі виявлення фактів забруднення або псування земель (ст. 239 КК України), незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239¹ КК України), незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239² КК України), безгосподарського використання земель (ст. 254 КК України) основними завданнями, які вирішує слідчий під час проведення огляду земельної ділянки, є такі: виявлення джерел забруднення, їх витоку або іншого способу потрапляння в ґрунт, водне, атмосферне середовище; з'ясування причин виникнення посягання на земельні ділянки, їхнє забруднення тощо; виявлення постраждалих (людей, їхніх трупів, уражених тварин, рослин); з'ясування часових меж ураження земельної ділянки; проведення із залученням відповідних спеціалістів експрес-аналізу та встановлення вражаючої речовини; припинення злочинної діяльності (свідомого продовження діяння, що спричиняє збитки порушенням екологічної безпеки, забрудненням земель відходами, іншими матеріалами, а також діяння, що проводять з використанням надр та які безпосередньо впливають на життя й здоров'я людей) [3, с. 114]; уточнення технічних правил експлуатації відповідного обладнання на підприємстві; уточнення характеру та розміру завданої шкоди; встановлення осіб, які можуть повідомити відомості, що мають значення в кримінальному провадженні; вжиття заходів зі збереження речових доказів і документів тощо.

Також під час проведення огляду земельної ділянки в аналізованих кримінальних провадженнях важливим є виявлення таких особливостей оточуючої обстановки, як наявність: огорожі, межових знаків на ділянці або, навпаки, слідів знищення раніше встановленої огорожі чи межових знаків; слідів обробки й удобрення землі; слідів висіву насіння, вирощування сільськогосподарських культур; насаджених дерев або чагарників чи, навпаки, слідів їхнього знищення; засобів і слідів меліорації; слідів видобування корисних копалин; ознак виконання будівельних та інших робіт; розміщених матеріальних цінностей, будівельних матеріалів, техніки, сміття; будівель і споруд; слідів рук, ніг, транспортних засобів, які можуть бути використані для ідентифікації [4, с. 114].

Завданнями огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 240, 240¹ КК України, є: встановлення обстановки незаконного видобування корисних копалин, збуту, придбання, передачі, пересилання, перевезення, переробки бурштину; з'ясування даних про особу ймовірного злочинця (злочинців); виявлення слідів та інших об'єктів, які підлягають вилученню (зокрема, знарядь, які використовувались під час вчинення протиправного діяння); встановлення орієнтовного розміру шкоди, завданої довкіллю; встановлення очевидців події; отримання відповідних даних для проведення наступних процесуальних дій, насамперед слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій; з'ясування причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Обґрунтованою вважаємо рекомендацію ретельно оглядати прилеглу до місця події територію, оскільки, крім трасологічних слідів, злочинці можуть залишити знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення. Зокрема, це сліди рук злочинця на засобах і знаряддях кримінального правопорушення, пальців рук, залишені під час захвату та підняття окремих елементів водяної мотопомпи, пожежного шлангу, сачка для вилову бурштину в сировині, лопати та ін.; сліди взуття, що можуть свідчити про напрямок руху до місця незаконного видобування та вказувати на шляхи відходу злочинців, їхні характерні особливості, кількісний склад осіб; сліди транспортування знарядь злочину (сліди коліс транспортних засобів, ручних тачок та ін.), що дають змогу встановити модель транспортного засобу, ідентифікувати його; сліди як подряпини, нашарування фарби, мазу, залишки пального, що використовувалося для мотопомпи чи генератора, частинки ґрунту з місцевості, де здійснювалося незаконне видобування, що можуть бути залишені на засобах транспортування за взаємодії їхніх частин із поверхнею знарядь злочину; сліди, предмети та речовини (лопата, кирка, лом, мотопомпи, шланги, залишки паливно-мастильних матеріалів тощо); недопалки від цигарок, пусті пляшки із залишками спиртних напоїв, на яких могли залишитися відбитки пальців рук, слини [5, с. 282–283].

Також часто наявність речових доказів, виявлених і вилучених під час огляду місця події, слугує умовою для отримання та закріплення нових доказів у кримінальному провадженні. Так, Дубенський міськрайонний суд Рівненської області задовольнив клопотання прокурора про

арешт майна в кримінальному провадженні за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 241, ч. 1 ст. 172 КК України, виявленого саме в процесі проведення огляду місця події території колишньої виробничої бази, а саме: понад 100 поліетиленових мішків, наповнених речовиною чорного кольору, схожою на деревне вугілля; дерев'яних піддонів; металевого устаткування; електричного приладдя для зшиву паперових мішків; металевих бочок, призначених для виробництва деревного вугілля [6].

Усталеним у криміналістиці є поділ усієї процедури огляду на підготовчий, робочий і заключний (завершальний) етапи. Проте не будемо зупинятися детально на кожному з етапів, а виокремимо особливості, на які варто звернути увагу в процесі огляду місця події у вказаній категорії кримінальних проваджень.

Зі змісту ст. 40, 93, 103–107 КПК України [2] вбачається, що під час проведення процесуальних дій (під час виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення тощо) слідчий, прокурор можуть самостійно, без допомоги спеціалістів відповідного профілю (фаху) застосовувати науково-технічні засоби та методи. Водночас поділяємо думку Л. В. Кондратюк, що до участі в проведенні огляду місця події в процесі розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 239, 239², 254 КК України, потрібно активніше залучати осіб, які володіють спеціальними знаннями у сфері охорони та використання земель, а також у сфері екології: державних інспекторів у сфері державного контролю за використанням та охороною земель; державних інспекторів з охорони навколишнього природного середовища; фахівців, які здійснюють проєктні роботи в галузі землеустрою; фахівців топографо-геодезичних і картографічних підприємств та організацій (у разі потреби встановити конфігурацію та точну площу земельної ділянки, скласти карту місцевості); інженерів-землевпорядників, інженерів-інвентаризаторів, геологів, агрономів, співробітників державної санітарно-епідеміологічної служби тощо [7, с. 145]. У зв'язку зі складністю процесу відбору проб ґрунту під час огляду місця події, їхнього збереження та транспортування виконання цієї роботи доручають спеціалістам відповідного профілю. Огляд полігонів твердих побутових відходів, смітників проводять за участю спеціалістів у галузі санітарії та гігієни, гідротехніки, будівництва, агрохімії [8, с. 155].

Залучення до проведення огляду місцевості відповідних спеціалістів у зазначеній категорії кримінальних проваджень дає змогу визначити джерело виникнення забруднення, встановити межі та подальші напрями його поширення, з'ясувати наявну екологічну небезпеку для цієї місцевості з урахуванням її географічних і геологічних особливостей, вжити заходів щодо припинення подальшого шкідливого впливу на природні об'єкти. Властивості ураженої (забрудненої) місцевості (температуру повітря, його затуманеність або, навпаки, прозорість, запахові особливості вражаючої речовини тощо) спеціалісти визначають з певною періодичністю, спостерігаючи за їхніми змінами, та відображають у протоколі огляду місця події [3, с. 114–115].

У більшості випадків місцем події під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря (здебільшого це протиправні діяння, передбачені ст. 239, 239¹, 240, 240¹, 254 КК України) є значна за розмірами ділянка місцевості, дослідження якої ускладняється її рельєфом, важкодоступністю та небезпечною екологічною ситуацією, пов'язаною з подією кримінального правопорушення. У таких умовах вирішити завдання розслідування дає змогу використання сучасних техніко-криміналістичних засобів – безпілотних літальних апаратів (далі – БПЛА) та використання з їх допомогою методу аерофотозйомки під час огляду місця події. Метод аерофотозйомки за допомогою БПЛА застосовується здебільшого в разі техногенних катастроф чи надзвичайних ситуацій для оцінки масштабів аварії, оскільки зроблені за його допомогою фотознімки дають уяву про загальну картину обстановки місця події.

Крім того, використання БПЛА може мінімізувати «забруднення» сторонніми слідами самого місця події, а також скласти карту й вивчити конкретне місце перед його відвідуванням. Встановлення різних датчиків і приладів, зокрема термальних (інфрачервоних) відеокамер на БПЛА дасть змогу бачити те, що не можна побачити неозброєним оком [9, с. 293].

Висновки. Отже, оперативне та кваліфіковане проведення огляду місця події дає змогу одержати криміналістично значущу інформацію, яка може бути використана під час висунення версій, визначення напрямку розслідування. Загалом тактика огляду місця події в разі отримання

інформації про вчинення кримінальних правопорушень у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря характеризується такими особливостями: забезпечення безпеки учасників огляду; використання сучасних засобів фото- та відеофіксації; залучення відповідних спеціалістів (екологів, гірників, геологів, маркшейдерів тощо) й оперативних співробітників залежно від виду протиправного діяння та слідчої ситуації; використання декількох способів огляду залежно від ситуації; складення й долучення до протоколу огляду місця події планів і схем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Криміналістика : мультимед. підруч. / О. О. Алексєєв, В. В. Арешонков, В. М. Атаманчук та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. URL : https://arm.naiu.kiev.ua/books/kruminalist/lections/lection_3.19.html
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>
3. Тальянчук І. С. Використання спеціальних знань під час проведення огляду місцевості (на прикладі розслідування злочинів у сфері земельних відносин). *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2 (22). С. 112–116.
4. Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 2. С. 15–23.
5. Марко С. І., Татаров О. Ю. Криміналістична характеристика порушень правил охорони або використання надр на прикладі незаконного видобування бурштину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 3. С. 273–286.
6. Ухвала Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 27 квіт. 2016 р. Справа № 559/871/16-к. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57519957>
7. Кондратюк Л. В. Методика розслідування злочинів у сфері земельних відносин : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Одеса, 2023. 239 с.
8. Галицька О. К. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із забрудненням водних об'єктів (за матеріалами Чорноморського регіону) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2021. 231 с.
9. Тичина Д. М., Антощук А. О., Перцев Р. В. Криміналістичне забезпечення використання безпілотного літального апарату (дрону) у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 78, частина 2. С. 291–297. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.46>

REFERENCES

1. Krynmalistyka : multymed. pidruch. / O. O. Aliksieiev, V. V. Areshonkov, V. M. Atamanchuk ta in. Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav, 2015. URL : https://arm.naiu.kiev.ua/books/kruminalist/lections/lection_3.19.html
2. Krynmalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-VI. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>
3. Talianchuk I. S. Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas provedennia ohliadu mistsevosti (na prykladi rozsliduvannia zlochniv u sferi zemelnykh vidnosyn). *Krynmalistychnyi visnyk*. 2014. № 2 (22). S. 112–116.
4. Skulysh Ye. Nehlasni slidchi (rozshukovi) dii za kryymalno-protsesualnym zakonodavstvom Ukrainy. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*. 2012. № 2. S. 15–23.
5. Marko S. I., Tatarov O. Yu. Krynmalistychna kharakterystyka porushen pravyl okhorony abo vykorystannia nadr na prykladi nezakonnoho vydobuvannia burshtynu. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2014. Vyp. 3. S. 273–286.
6. Ukhvala Dubenskoho miskraionnoho sudu Rivnenskoï oblasti vid 27 kvit. 2016 r. Sprava № 559/871/16-k. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57519957>
7. Kondratiuk L. V. Metodyka rozsliduvannia zlochniv u sferi zemelnykh vidnosyn : dys. ... d-ra filosofii : 081 «Pravo». Odesa, 2023. 239 s.

8. Halytska O. K. Rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh iz zabrudnenniam vodnykh ob'ektiv (za materialamy Chornomorskoho rehionu) : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09. Dnipro, 2021. 231 s.

9. Tychyna D. M., Antoshchuk A. O., Pertsev R. V. Kryminalistychne zabezpechennia vykorystannia bezpilotnoho litalnoho aparatu (dronu) u dosudovomu rozsliduvanni. *Naukovyi visnyk uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii PRAVO*. 2023. Vypusk 78, chastyna 2. S. 291–297. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.46>

A. O. Antoshchuk, O. M. Bohatirchuk, K. A. Tanchyk. INSPECTION OF THE SITE DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENCES IN THE FIELD OF LAND USE, SUBSOIL AND GAS PROTECTION, AND ATMOSPHERIC AIR

The article draws attention to the fact that the investigation of any category of criminal offenses requires proper competence of investigators, special tactics for conducting individual investigative (detective) actions, and in particular, examination of the scene of the incident. Attention is focused on the fact that in the analyzed criminal proceedings, the scene of the incident can be both the place of preparation, the direct commission of an illegal act, and a specific place or area of the area where the instruments of the criminal offense, mined minerals, raw amber, the detention of offenders, etc. were stored.

It is noted that the inspection of the area of a contaminated object is preceded by the preparation of inspection plans, mostly in the form of diagrams, which reflect the sources of pollution, the nodal zones of the inspection, relief features, the concentration of the pollutant in the relief zones, the number and location of affected plants and animals, and the boundaries of the inspection. The main tasks that the investigator solves when conducting an inspection of a land plot in the event of detecting facts of pollution or damage to land (Article 239 of the Criminal Code of Ukraine), illegal appropriation of soil cover (surface layer) of land (Article 239-1 of the Criminal Code of Ukraine), illegal appropriation of water fund lands in especially large quantities (Article 239-2 of the Criminal Code of Ukraine), and uneconomical use of land (Article 254 of the Criminal Code of Ukraine) have been determined.

Attention is drawn to the fact that when inspecting the scene of the incident in the considered category of proceedings, it is advisable to involve persons who have special knowledge in the field of land protection and use, as well as in the field of ecology. Involving relevant specialists in the inspection of the area in the specified category of criminal proceedings makes it possible to determine the source of pollution, establish the boundaries and further directions of its spread, clarify the existing environmental danger for this area, taking into account its geographical and geological features, and take measures to stop further harmful effects on natural objects.

Taking into account the scene of the incident in the considered category of criminal proceedings, attention was paid to the involvement of unmanned aerial vehicles and the use of aerial photography during the inspection of the scene.

Keywords: *investigation, criminal proceedings, investigative (search) actions, environment, land use, subsoil protection, atmospheric air, investigative inspection, inspection of the scene of the incident.*